

Розвиток молочної галузі в контексті забезпечення продовольчої безпеки України

Мета статті - проаналізувати основні тенденції розвитку молочного сектору України та окреслити його перспективи в контексті забезпечення продовольчої безпеки.

Методика дослідження. Використано методи: діалектичний, абстрактно-логічний, системного аналізу, індукції та дедукції.

Результати дослідження. Здійснено комплексний аналіз функціонування молочного сектору України, зокрема динаміки розвитку молочного скотарства, структурних трансформацій в різних категоріях господарств, основних тенденцій діяльності молокопереробних підприємств, цінових трендів, експортно-імпортних операцій, змін поведінки споживачів молока та молочної продукції та ін. Визначено основні напрями розвитку молочного сектору в контексті забезпечення продовольчої безпеки.

Елементи наукової новизни. Обґрунтовано напрями розвитку молочної галузі в умовах європейської інтеграції та глобалізації національної економіки в контексті забезпечення продовольчої безпеки держави. Визначено основні пріоритети розвитку молочного сектору, зокрема підвищення якості сирого молока у товаровиробників, трансформація особистих селянських господарств у сімейні фермерські господарства або кооперативи.

Практична значущість. Авторські рекомендації можуть бути використані сільськогосподарськими підприємствами, особистими селянськими та фермерськими господарствами. Рис.: 2. Бібліогр.: 21.

Ключові слова: молочний сектор, продовольча безпека, виробник молока, переробник, споживач, молочна продукція, продовольча політика.

Козак Ольга Анатоліївна - кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу економіки аграрного виробництва та міжнародної інтеграції, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)
E-mail: olya.kozak@gmail.com

Постановка проблеми. Молоко та молочні продукти відносяться до найважливіших продуктів харчування населення України, складаючи третину щоденного раціону пересічного українця та виступаючи основним джерелом надходження в організм тваринного білка. Окремі види молочної продукції (молоко, сметана, кефір, ряжанка, сири кисломолочні, масло вершкове) належать до соціально значимих продуктів, тобто таких, які є необхідними для забезпечення життєдіяльності людини. Виходячи з цього, функціонування молочної галузі безпосередньо впливає на продовольчу безпеку держави, адже вона є постачальником найцінніших продуктів, без яких, за оцінками ФАО, неможливо виростити повноцінне молоде покоління людей. Слід констатувати, що проблеми галузі, які виникли ще в трансформаційний період, залишаються і донині. Криза останніх трьох років призвела до скорочення обсягів виробництва молока, змен-

шення обсягів експорту, втрати основного ринку збуту через торгове ембарго, зниження купівельної спроможності населення. Поряд з внутрішніми проблемами додалася ще й світова молочна криза 2014–2016 рр., яка спричинила падіння світових цін на молочні продукти, що позначилося і на Україні. Враховуючи те, що з січня 2016 р. запровадила зона вільної торгівлі з ЄС, перед виробниками молока та молочної продукції постають нові виклики, які, передусім, стосуються конкурентоспроможності вітчизняної молочної галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвитку молочної галузі в Україні присвячено праці багатьох учених, зокрема, В. Г. Андрійчука [1], О. В. Боднар [2], В. І. Бойка [4], Т. А. Гуцул [3], С. М. Кваші [5], М. Й. Маліка [10], В. Я. Месель-Веселяка [12, 14], Ю. О. Лупенка [10, 12, 14], Б. Й. Пасхавера [11], В. О. Пабата, П. Т. Саблука [4], І. В. Свиноуса, Н. І. Шияна [16], О. М. Шпичака, іноземних дослідників [17–20] та багатьох інших. Про-

те швидкі зміни в розвитку галузі на світовому ринку та їх вплив на вітчизняний молочний сектор, зокрема, цінова циклічність, концентрація виробництва, орієнтація на споживача й ін., зумовлюють необхідність комплексного аналізу основних напрямів функціонування молочної галузі для оцінювання її потенційних можливостей з позицій продовольчої безпеки за умови глобалізації та євроінтеграції України.

Мета статті - проаналізувати основні тенденції розвитку молочного сектору України та окреслити його перспективи в контексті забезпечення продовольчої безпеки.

Виклад основних результатів дослідження. Продовольча безпека передбачає наявність якісного продовольства та економічну і фізичну доступність його для населення країни. Щодо наявності, то пропозиція молока та молочної продукції залежить від функціонування двох галузей - молочного скотарства та переробної промисловості. Аналіз останніх двох десятиріч засвідчує існування великої кількості проблем як у сфері виробництва молока, так і у сфері його переробки. Відсутність цілеспрямованої державної політики (повна лібералізація механізму регулювання) щодо вирішення

хоча б основних проблем молочного сектору призводить до наростання негативних явищ. Під важелем невирішених питань молочна галузь розвивається занадто еволюційно. Якісні зміни відбуваються дуже повільними темпами, особливо у сфері виробництва молока. Водночас обраний європейський вектор розвитку України ставить його в умови жорсткої конкуренції, що потребує формування адаптивної з ЄС ідеології державної стратегії аграрного розвитку, в тому числі молочної галузі [5, с. 45]. Все це зумовлює необхідність вкотре детально розглянути особливості сучасного функціонування молочної галузі України.

Молочне скотарство пододало ринкове реформування, втративши за період з 1990 р. по 2016 р. 74,7% поголів'я корів та 57,6% обсягів молока. Суттєво змінилася структура виробництва: основними виробниками молока, які надовго закріпили за собою цей статус, стали особисті селянські господарства, які вийшли в лідери не стільки за рахунок збільшення поголів'я і виробництва, скільки через значне скорочення цих параметрів у суспільному секторі (рис.1).

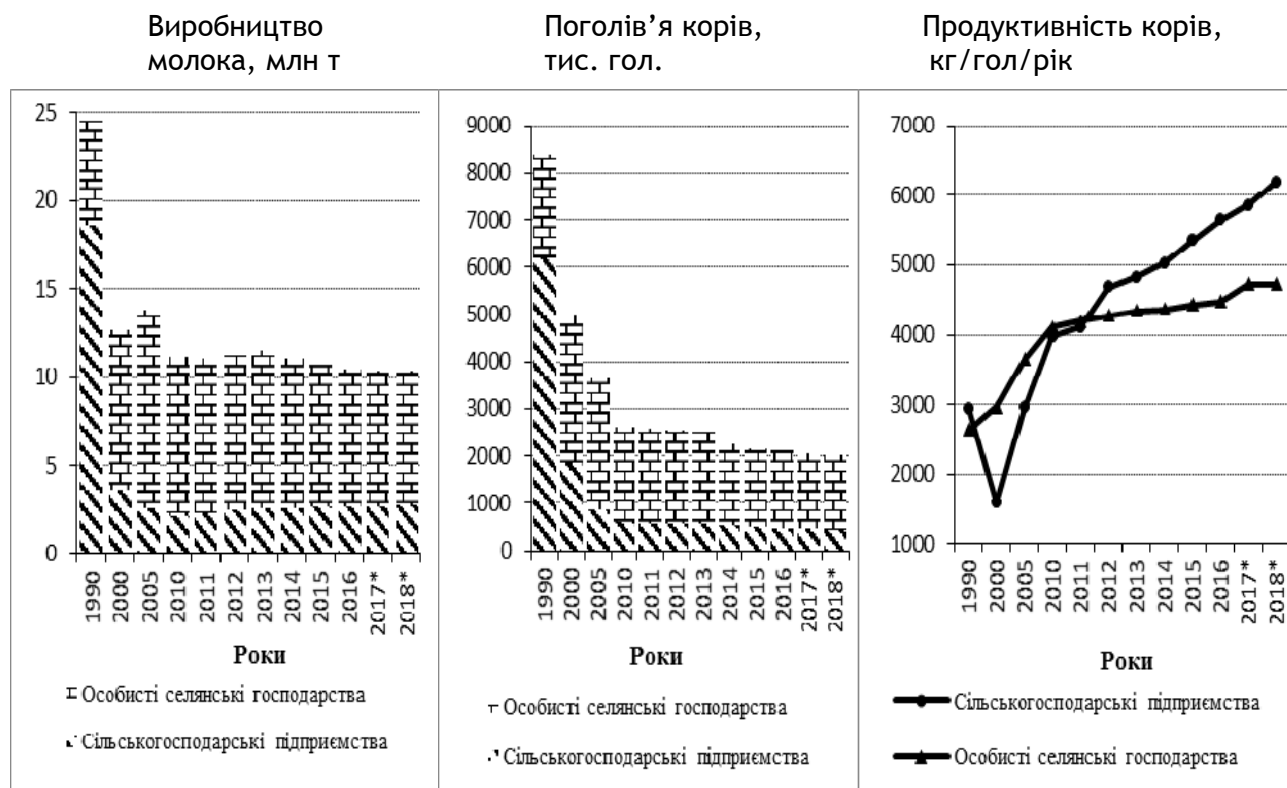

Рис. 1. Динаміка розвитку молочного скотарства в Україні

* Прогноз [12].

Джерело: Складено за даними Державної служби статистики України.

На цю тенденцію ще у розпалі реформ неодноразово вказував академік І. І. Лукін: «Підвищення частки особистих підсобних господарств населення України відбулося не за рахунок зростання виробництва у приватному секторі, а в результаті катастрофічного падіння виробництва в суспільному секторі» [8, с. 736]. Вчений застерігав ще у 1999 р., що «перспектива істотного збільшення обсягів товарної продукції в особистих господарствах населення є сумнівною» [8, с. 788], а також наголошував, що «створення дрібних сільськогосподарських підприємств аж ніяк не може вважатися стратегічним напрямом формування в Україні прогресивної організаційної структури сільського господарства ринкового типу» [8, с. 737]. Таку саму думку підтримували вчені ННЦ «Інститут аграрної економіки», зазначаючи: «По суті особисте селянське господарство залишається підсобним, і, отже, не може бути базовою основою галузі, її відродження, розвитку в такій державі як Україна» [4, с. 3]. Ці тези як ніколи є актуальними, адже Україна, втілюючи західний вектор, вступає в конкуренцію з європейськими товаровиробниками.

Варто констатувати, що нині в Україні склалася дуальна структура виробництва, де з однієї сторони великотоварні молочні ферми, а з іншої – велика чисельність дуже дрібних виробників з поголів'ям 1–2 корови. Між цими формами існує суттєва різниця. Перші, при всіх існуючих складностях демонструють приріст виробництва молока (з 2010 р. на 22,1%), зростання чисельності сучасних індустриальних молочних ферм та модернізацію існуючих, збільшення продуктивності корів, автоматизацію виробництва, удосконалення систем управління тощо. Все це забезпечує підвищення якісних показників молока. Згідно з прогнозами вчених ННЦ «Інститут аграрної економіки» [12, с. 9] виробництво молока в даній категорії господарств у 2018 р. порівняно з 2016 р. збільшиться від 2705,6 тис. т до 2791,6 тис. т, або на 3,2%. До того ж тут спостерігається концентрація виробництва. Статистичні дані свідчать, що у 2016 р. ферми з поголів'ям понад 1000 корів виробили 35% молока даного сектору, водночас у 2010 р. цей показник становив 20%. Середній розмір стада у сільськогосподарських підприємствах підвищився за останню декаду від 143 корів у розрахунку на одне господарство до 204 ко-

рив. Уже доведено, що зі збільшенням поголів'я корів у стаді підвищується ефективність виробництва та його конкурентоспроможність [16, с. 42]. Існує пряма залежність між рівнем концентрації у молочному скотарстві та рівнем спеціалізації аграрних підприємств: чим вища концентрація, тим вищий рівень спеціалізації [1, с. 90]. На нашу думку, ця тенденція поглиблюватиметься, а темпи збільшення концентрації будуть зростати. Цьому певною мірою сприятиме дефіцит сировини, який уже наразі існує на ринку, що спонукатиме переробні підприємства до боротьби за сировинні зони. Передусім ця боротьба буде проявлятися у пропозиції вищої ціни за якісне молоко, а вона, насамперед, відкриє сільськогосподарським підприємствам можливості для розширення своїх виробничих потужностей. Натомість концентрація виробництва молока – це глобальний тренд, характерний для багатьох країн світу [17, 21]. А оскільки Україна визначається високим рівнем залученості в процеси економічної глобалізації, закономірності концентрації виробництва, які властиві країнам-лідерам, повною мірою відобразяться і у вітчизняній агросфері, в тому числі в її молочному секторі [16, с. 20].

Що стосується розвитку особистих селянських господарств, то при високій соціальній функції, яку виконували та виконують ці господарства, все-таки зменшення виробництва у них протягом останніх десяти років (на 29,1%) залишається беззаперечним фактом. Багато чинників вказує на подальше зниження чисельності особистих селянських господарств: вік господаря, зростання витрат на матеріально-технічні ресурси, відсутність доступу до кредитних ресурсів, міграція молоді та ін. Посилення вимог ЄС щодо якості молока або заборони реалізації молока, виробленого населенням, суттєво прискорить цей процес. У цьому напрямі останнім часом значна увага на державному рівні приділяється трансформації особистих селянських господарств у сімейні фермерські господарства. У 2017 р. законодавчо закріплено поняття «сімейне фермерське господарство» в Законі України «Про фермерське господарство» та визначено особливості його створення і діяльності [13]. Це дасть змогу вивести певну частину господарств з тіні до організованого ринку, а також забезпечити виробництво якісної товар-

ної продукції та збільшити доходи від власної господарської діяльності [10, с. 6].

Дефіцит сировини спонукає переробника налагоджувати відносини з особистими селянськими господарствами. У цьому напрямі переробні підприємства взяли за формування не лише кооперативів одноосібників, а й сімейних ферм. Цікавим є досвід компанії «Данон», яка разом з українськими та іноземними партнерами реалізує проект зі створення сімейних ферм. Спеціалісти вчать людей управляти бізнесом, спонукають до об'єднання в кооперативи. Заплановано створення 100 сімейних ферм. Інвестиції в даний проект становлять 500 млн євро [9]. Звичайно, чисельність суб'єктів господарювання, задіяних у цьому проекті та в подібних дуже мала, проте механізми реалізації заслуговують на увагу з метою їх застосування на державному рівні.

Кооперація, фермерство, в тому числі створення сімейних ферм, винесено на порядок денний Міністерства аграрної політики та продовольства України - основного державного органу формування агропродов-

вольчої політики в країні. Так, у 2017 р. було прийнято Концепцію розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018–2020 роки, спрямовану на розвиток фермерських господарств і сільськогосподарських кооперативів, покращання матеріально-фінансового становища сільського населення.

Визначальним для виробників є ціна на молоко, від якої залежить рішення нарощувати виробництво чи скорочувати. Особливо це важливо для сільськогосподарських підприємств, які левову частку молока у 2016 році (94%) реалізували переробним підприємствам. Особисті селянські господарства залишають 54% молока для власного споживання. З боку переробних підприємств перевага надається молоку, отриманому на товарній фермі, проте дані підтверджують, що значну частку сировини (40%) вони закуповують в одноосібників. Одним із чинників впливу на формування закупівельних цін в Україні є світові ціни на молоко. Дослідження свідчать, що ціна в Україні в цілому слідує світовим тенденціям [7] (рис. 2).

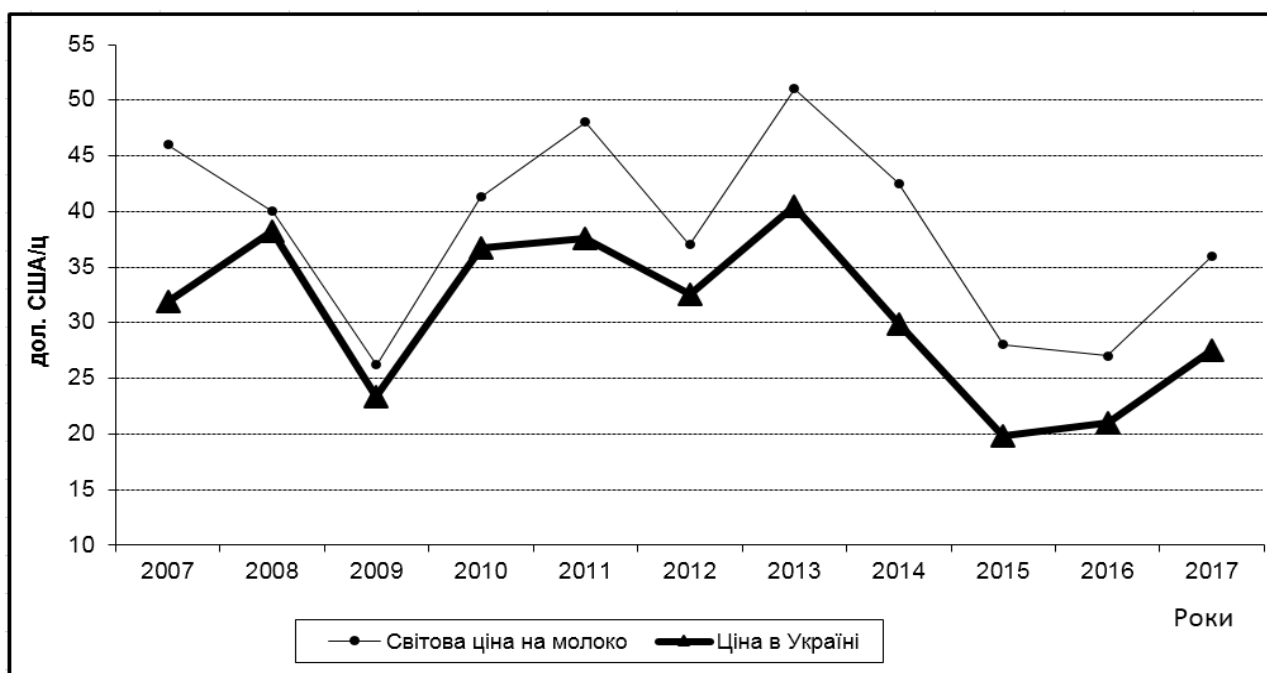

Рис. 2. Динаміка закупівельних цін на молоко у світі та Україні, 2007–2017 рр.

Джерело: Світові ціни - дані International Farm Comparison Network (IFCN) [18], закупівельні ціни в Україні - дані Державної служби статистики України.

Однією із найбільш невирішених проблем всього молочного ланцюга, яка стосується безпосередньо продовольчої безпеки країни, є якість молока та молочної продукції. На первинній ланці - це низька якість молока, виробленого у населення, що позначається на всіх наступних етапах руху його до

споживача. Складність полягає у неорганізованості ринку, тобто відсутності реєстрації виробника і продукції, яка виробляється і реалізується. Інформація щодо чисельності особистих селянських господарств та обсягів виробленого молока у них достеменно невідома і є досить умовною переважно у

бік завищення. Все це робить неможливим вплив на сільського виробника, а відповідно і запровадження заходів для покращання якості молока. Слід відмітити велику кількість посередників [2, с. 46] при надходженні молочної сировини від виробника до переробника. З однієї сторони вони розв'язують логістику молока, проте, з іншої, є абсолютно неконтрольованими одиницями з огляду на санітарні норми з відсутністю можливості провести аналіз продукції (що фактично при такій чисельності виробників зробити неможливо). Якість молока де-факто беруть найнижчу або приближену до неї. Отримуючи неякісну сировину, переробні підприємства змушені додатково задіяти потужності з її очищення, що призводить до здорожчання продукції і відображається на кінцевому споживачеві. Враховуючи те, що Україна буде втілювати положення Угоди про асоціацію щодо санітарно-гігієнічних норм сирого молока, вимоги до якості та сортності молока переглядаються у напрямі відміни другого та меншого ґатунків, яке не буде прийматися переробними підприємствами. З 1 січня 2018 р. згідно з новим Державним стандартом України (ДСТУ) 3662:2015 «Молоко-сировина коров'яче. Технічні умови» в Україні залишається три сорти молока: екстра, вищий та перший, проте Міністерство аграрної політики та продовольства України рекомендувало запровадити в дію даний ДСТУ з 1 липня 2018 р. На виклики галузі у бюджеті передбачено безпрецедентно високу суму на розвиток тваринництва - 4 млрд грн [6]. Відповідність базовим вимогам - ось основний принцип європейського стилю виробництва, а це означатиме - дотримання гігієни персоналу та тварин, обов'язкова ідентифікація худоби, лікування, дослідження на найнебезпечніші хвороби, контроль якості молока, його промислової перевірка, охолодження й швидка первинна обробка.

У складному становищі знаходяться переробні підприємства України останні 4 роки, які потерпають від: а) зниження платоспроможності населення; б) втрати ринків збуту переважно через заборону імпорту молокопродуктів Росією; в) кризи на світовому ринку молочних продуктів.

Негативні економічні явища в країні, зокрема багаторазова девальвація гривні, інфляція, криза банківської системи призвели до суттєвого зменшення платоспроможності

населення, що передусім спричинило послаблення внутрішнього попиту на молочні продукти. До цього слід додати і втрату кримського ринку та частини багатотисячного Донбасу.

Внаслідок торгового ембарго Росії було втрачено традиційний ринок збуту продукції. Так, у 2013 р. було експортовано молочних продуктів на суму 551,2 млн дол. США, в 2016 р. - 194,7 млн дол. США, або в 2,8 раза менше. Частка Росії в 2013 р. становила 72,7% переважно за рахунок експорту сирів. Відповідно виробництво сичужних сирів за цей період зменшилося на 38,2%. Якщо в 2013 р. на частку поставок в Росію припадало понад 60% всього продажу в грошовому виразі, то у 2016 р. легальних поставок не було.

Світова молочна криза проявилася у значному зниженні закупівельної ціни (у травні 2016 р. вона подолати найнижчий рубіж з 2009 р. - 22,1 дол. США за 1 ц) [7]. Фермери вимушені були шукати нові джерела доходів та диверсифікувати виробництво. Україна, яка завжди була частиною та активним гравцем світового молочного ринку, повною мірою відчула вплив кризи, що додалася до вже існуючих на той час проблем.

Незважаючи на негаразди в галузі, у 2017 р. відмічається покращання становища молокопереробних підприємств. Так, виробництво ряду продуктів збільшилося, що спричинено переважно нарощуванням експорту. Натомість світовий ринок молока почав відновлюватися з кінця 2016 року. Нові тренди, які з'явилися на ньому, внесли певні зміни на вітчизняний ринок. Передусім це стосується вершкового масла, ціна на яке у світі суттєво зросла. Цьому передували деякі корективи у споживанні молочних жирів, починаючи з США, завдяки науковим дослідженням. Вченими було доведено корисність молочних жирів і їх позитивний вплив на організм людини, зокрема зниження ризику ожиріння та виникнення діабету [19]. Це стало стартом для запуску глобальної кампанії популяризації вершкового масла у світі та відповідного його здорожчання. Що стосується України, то в 2017 р. його виробництво зросло на 8%, проте експорт збільшився до рекордного за останні 13 років рівня (за попередніми даними 25 тис. т), а країна увійшла до числа провідних світових продавців даного товару. Втім збільшення експорту масла та сухих молокопродуктів не

компенсував збитки від зменшення сирного експорту. Втративши основного експортера молочної продукції, виробники знаходяться в пошуках нових ринків, намагаючись розширювати географію реалізації. Пріоритетним залишатиметься ринок Європейського Союзу, проте перспективними є ринки інших країн: Китаю, країн Перської затоки, колишніх країн СРСР. Наразі 16 українських компаній успішно пройшли сертифікацію та отримали дозвіл на експорт до ЄС [15, с. 3]. У цілому в кризових умовах оператори ринку молока навчилися шукати і використовувати нові можливості.

Слід відмітити масове збільшення виробництва молоковісних продуктів (рослинно-жирових сумішей, сирного продукту, консервів на рослинних жирах тощо), у яких молочні жири замінюються дешевими рослинними. Особливою популярністю користується так званий «сирний продукт», який став дешевшою альтернативою твердого сиру. Так, у 2016 р. його було вироблено 66,3 тис. т (для порівняння сичужних сирів - 87 тис. т). Незважаючи на те, що продавці пробували видавати сирний продукт за сир, це зовсім різні продукти. При виготовленні сирного продукту дозволяється часткова заміна молочної сировини немолочною. Як правило, це пальмова або кокосова олії, а також барвники, ароматизатори та смакові добавки. Для споживача ця продукція не тільки не корисна, а й зазвичай шкідлива.

У 2016 р. рівень споживання молока та молочних продуктів (у перерахунку на молоко) становив 210 кг на душу населення у рік, що менше на 5% порівняно з 2013 р. Показник самозабезпечення молоком та молочними продуктами за всю історію незалежної України залишався позитивний, а у 2016 р. сягав 104%.

Аналіз свідчить, що скоротилося споживання сичужних сирів, переважно цільномолочних продуктів, молочних консервів та спредів. На молочному ринку України пропонується висока частка домашніх молокопродуктів, вироблених особистими селянськими господарствами (молоко, сметана, сир кисломолочний). Причому міські жителі також надають перевагу таким продуктам, куплених на ринку. Однак ця категорія господарств не в змозі запропонувати промислову молочну продукцію: тверді та плавлені сири, вершкове масло або молочні консерви. Фактом залишається значно більше споживання

домашнього молока, м'якого сиру та сметани, ніж їх пропонує молочно промисловість.

Опитування споживачів молочної продукції компанією TNS [20] показало, що в Україні переважають стабільно негативні споживчі настрої. З 2015 р. зменшується частка представників вищого та середнього верств населення та зростає частка представників нижчих верств. В останні три роки зростала чисельність людей, які заощаджують на продуктах харчування. Більше половини українців відмовилися від своїх регулярних марок молочних продуктів через їх здорожчання. Споживачі частіше купують молочні продукти зі знижками або по акціях, здебільшого дешевші бренди в недорогих магазинах. Базарна молочна продукція користується високою популярністю, особливо в невеликих містечках. Незважаючи на те, що базарні молочні продукти, з позиції споживачів, не відповідають санітарним нормам, вони сприймаються набагато натуральнішими та кориснішими.

У 2017 р., за прогнозами, споживання молока та молочних продуктів становитиме 202 кг, або зменшиться ще на 4% порівняно з попереднім роком. До цього призвело масове зубожіння населення впродовж кризи. Відмітимо, що середній світовий показник становить 114 кг. Проте, якщо розглядати розвинуті країни світу, то в них споживання молока та молочних продуктів в перерахунку на молоко - понад 400 кг [3, с. 90], що дорівнює нормативному показникові, визначеному в Україні ще в радянські часи (380 кг). Для досягнення даної норми споживання, за умови відповідної купівельної спроможності споживача, обсяг виробництва молока повинен сягати 17735 тис. т [14, с. 17], або на 72,2% більше порівняно з 2017 р. Таке зростання виробництва можливе лише при застосуванні ефективних мотиваційних механізмів розвитку молочного скотарства; створення умов, що стимулюватимуть виробників нарощувати виробництво або змінювати спеціалізацію з рослинницького на тваринницький напрям; активізувати приватний сектор щодо його подальшої участі в організованому ринку згідно з вимогами ЄС.

Висновки. Аналіз основних тенденцій розвитку молочного сектору України засвідчує наявність багатьох проблем на всіх ланках молочного ланцюга від виробника до спо-

живача. Дається взнаки як для виробників молока та молочних продуктів, так і споживачів складна економічна ситуація в країні та світова молочна криза 2014–2016 рр. Трансформація галузі у напрямі її модернізації здійснюється занадто повільно, що зумовлено як відсутністю (або епізодичністю) цілеспрямованої державної політики розвитку галузі, так і наявністю великої кількості за чисельністю виробників та обсягами виробництва неформального молочного сектору. Однак обраний країною європейський вектор розвитку разом із тотальною глобалізацією економічних процесів, невід’ємною частиною яких є і Україна, дещо прискорить переформатизацію галузі у бік підвищення її конкурентоспроможності. Дві кризи (внутрішня та зовнішня), а також необхідність наслідувати європейські стандарти стало своєрідним каталізатором структурних змін, які відбуватимуться найближчим часом. Передусім це стосуватиметься зростання обсягів товарного якісного молока, яке надходитиме на переробку, та зменшення частки особистих селянських господарств. У останніх наразі є альтернатива - перетворитися у сімейні ферми або об’єднатися у кооперативи. На прискорення, в тому числі цих процесів, у бюджеті на 2018 р. виділено

Список бібліографічних посилань

1. Андрійчук В. Г., Сас І. С. Концентрація в аграрній сфері економіки: проблемні аспекти : монографія. Київ: КНЕУ, 2017. 303 с.
2. Боднар О. В., Козак О. А., Копиць Н. Г. Напрями врегулювання взаємовідносин виробників, продавців і споживачів соціально-значимих продуктів харчування // *Економіка АПК*. 2014. № 2. С. 42–50.
3. Гуцул Т. А. Розвиток ринку молока в Україні // *Зб. наук. пр. Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2013. № 1(3). С. 89–94.
4. *Економіка виробництва молока і молочної продукції в Україні: монографія / за ред. П. Т. Саблука і В. І. Бойка*. Київ: ННЦ ІАЕ, 2005. 340 с.
5. Кваша С. М., Іванько А. В. Моделювання часткової рівноваги на ринку молока та молочної продукції в Україні *Економіка АПК*. 2017. № 7. С. 37–46.
6. Ковальова О. В. Підвищення якості молока - одна із стратегічних задач розвитку галузі // *AgroPortal: онлайн-ресурс*. Інтерв'ю від 11 січня 2018 р. URL : <http://agroportal.ua/publishing/intervyu/elena-kovaleva-povyshenie-kachestva-moloka-odna-iz-strategicheskikh-zadach-razvitiya-otrasli/>.
7. Козак О. Чи відбудеться зростання ціни на молоко в Україні одночасно з відновленням ціни на молоко у світі? *InfAgro*, 20 липня 2016 року. URL : <http://infagro.com.ua/ua/2016/07/20/olga-kozak-predstavnik-ifcn-v-ukraini/>.
8. Лукінов І. І. Вибрані праці: у двох книгах. Кн. 2. Київ: ННЦ ІАЕ, 2007. 794 с.
9. Мезенцева І. Молочні ріки - європейські береги: як галузь рухається до стандартів Євросоюзу. *Європейська правда*, 31 травня 2017 року. URL : <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/05/31/7066426/>

значну суму коштів. Процеси концентрації, а відповідно і спеціалізації виробництва молока посилюватимуться, що цілком відповідає світовому тренду. За сучасних умов виробник практично не впливає на формування ціни на молоко, а тому повинен шукати, насамперед, внутрішні резерви зниження витрат на виробництво або диверсифікувати його. Щодо виробників молочних продуктів, то, зважаючи на низьку платоспроможність споживачів, їм необхідно відкривати нові ринки для своєї продукції. Стабільні зовнішньоекономічні зв'язки позитивно вплинуть і на функціонування внутрішнього ринку. З позицій продовольчої безпеки український споживач має фізичний доступ до молочних продуктів, проте обмежений економічно. Суттєве зменшення доходів населення призвело до скорочення споживання молока та молочних продуктів або заміни їх молоко-вмісними продуктами, що може негативно позначитися на здоров'ї громадян в майбутньому. Вирішення цієї проблеми має набагато масштабніший характер та стосується уже побудови ефективної продовольчої політики держави як гаранта повноцінного продовольчого забезпечення кожного її громадянина.

References

1. Andriichuk ,V.H., & Sas, I.S. (2017). *Kontsentratsiia v ahrarnii sferi ekonomiky : problemni aspekty : monohrafiia [Concentration in agrarian sector of economy: problem aspects: monograph]*. Kyiv: KNEU [In Ukrainian].
2. Bodnar, O.V., Kozak, O.A., & Kopytets, N.H. (2014). *Napriamy vrehulivannia vzaiemovidnosyn vyrobnykiv, prodavtsiv i spozhyvachiv sotsialno-znachymykh produktiv khar-chuvannia [The direction of regulation of relation between producers, sellers and consumers of socially significant food-stuffs]*. *Ekonomika APK*, 2, pp. 42-50 [In Ukrainian].
3. Hutsul, T.A. (2013). *Rozvytok rynku moloka v Ukraina [Economics of milk and dairy production]*. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnogo ahrotekhnolohichnoho univer-sytetu (ekonomichni nauky)*, 1(3), pp. 89-94 [In Ukrainian].
4. Sabluk, P.T., & Boiko, V.I. (Eds) (2005). *Ekonomika vy-robnnytstva moloka i molochnoi produktsii v Ukraini : mon-ohrafiia [Economics of production of milk and dairy products: monograph]*. Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].
5. Kvascha, S.M., & Ivanko, A.V. (2017). *Modeliuvannia chastkovoї rinvnovahy na rynku moloka ta molochnoi produktsii v Ukraini [Modeling the partial equilibrium at the milk and dairy market in Ukraine]*. *Ekonomika APK*, 7, pp. 37-46 [In Ukrainian].
6. Kovalova, O.V. (2018). *Pidvyshchennia yakosti moloka - odna iz stratehichnykh zadach rozvytku haluzi [Increasing of milk quality is one of the strategic tasks of branch development]*. *AgroPortal*. Retrieved from: <http://agroportal.ua/publishing/intervyu/elena-kovaleva-povyshenie-kachestva-moloka-odna-iz-strategicheskikh-zadach-razvitiya-otrasli/> [In Ukrainian].
7. Kozak, O. (2016). *Chy vidbudetsia zrostannia tsyny na moloko v Ukraini odnochasno z vidnovlenniam tsyny na moloko u sviti? [Will the milk price increase in Ukraine immediately follow the recovery of the world milk prices?]*. *InfAgro*. Retrieved from: <http://infagro.com.ua/ua/2016/07/20/olga-kozak-predstavnik-ifcn-v-ukraini/> [In Ukrainian].

10. Методичні рекомендації з організації сімейних ферм в Україні (на прикладі ферм з виробництва молока) / Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Кісіль М.І. та ін. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2014. 60 с.
11. Пасхавер Б.Й. Малі форми аграрного виробництва. *Економіка АПК*. 2013. № 11. С. 18-26.
12. Прогноз виробництва сільськогосподарської продукції в Україні у 2018 році (січень 2018 р.) / Лупенко Ю. О., Месель-Веселяк В. Я., Грищенко О. Ю., Волосяк Ю. В.; за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2018. 20 с.
13. Про фермерське господарство: Закон України станом на 03.10.2017 / *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 45. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/973-15>
14. Стратегічні напрями розвитку сільськогосподарського виробництва України (методичні підходи та розрахунки) / Лупенко Ю. О., Месель-Веселяк В. Я., Грищенко О. Ю., Волосяк Ю. В.; за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2016. 28 с.
15. Торгівля з ЄС // *Вісник молочників*. Випуск № 03 (63) 28 березня 2017 року. С. 2-3. URL: <http://www.ukrmlprom.kiev.ua/ua/analitika/shchomisyachna-analitika/category/2017>.
16. Шиян Н.І. Розвиток скотарства в Україні. *Економіка АПК*. 2016. №9. С. 38-43.
17. James M. MacDonald, Jerry Cessna, and Roberto Mosheim Changing Structure, Financial Risks, and Government Policy for the U.S. / Dairy Industry. United States Department of Agriculture. March 2016. 70 p. URL: https://www.ers.usda.gov/webdocs/publications/45519/56833_err205_errata.pdf?v=42507.
18. Hemme (ed.) 2017: IFCN Dairy Report 2017, IFCN, Kiev, Germany. 224 p.
19. Karen D'souza Milk fat does a body good? / The Mercury news. August 26, 2017. URL: <https://www.mercurynews.com/2017/08/26/milk-fat-does-a-body-good/>.
20. TNS «Тейлор Нельсон Софрес Україна»: офіційний сайт. URL: <https://tns-ua.com/>.
21. Wolfgang Britz, Christine Wieck Analyzing structural changes in dairy farming based on an Agent Based Model. Institute for Food and Resource Economics, University of Bonn. February 2014. URL: <http://www.ilr.uni-bonn.de/agpo/publ/techpap/techpap14-01.pdf>.
8. Lukinov, I.I. (2007). *Vybrani pratsi: u dvokh knykhakh* [Selected works: in two books]. (Vol. 2). Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].
9. Mezentseva, I. (2017). *Molochni riky - yevropeiski berehy: yak haluz rukhaietsia do standartiv Yevrosoiuzu* [Dairy rivers - European coasts: how the branch moves to the standards of the European Union]. *Yevropeiska Pravda*. Retrieved from: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/05/31/7066426/> [In Ukrainian].
10. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Yo., Kisel, M.I. et. al. (2014). *Metodychni rekomendatsii z orhanizatsii simeinykh ferm v Ukraini (na prykladi ferm z vyrobnytstva moloka)* [Methodological recommendations to organization of family farms in Ukraine (on example of milk production farms)]. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
11. Paskhaver, B.Yo. (2013). Mali formy ahrarynoho vyrobnytstva [Small forms of agrarian production]. *Ekonomika APK*, 11, pp. 18-26 [In Ukrainian].
12. Lupenko, Yu.O., Mesel-Veseliak, V.Ya., Hryshchenko, O.Yu., & Volosiuk, Yu.V. (2018). *Prohnoz vyrobnytstva silskohospodarskoi produktsii v Ukraini u 2018 rotsi (sichen 2018 r.)* [Projection of agricultural production in Ukraine in 2018 (January 2018)] Yu.O. Lupenko, & V.Ya. Mesel-Veseliak (Eds). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
13. Pro fermerske hospodarstvo: Zakon Ukrainy za stanom na 03.10.2017 [On private farm: Law of Ukraine on 03.10.2017]. (2003). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*, 45. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/973-15> [In Ukrainian].
14. Lupenko, Yu.O., Mesel-Veseliak, V.Ya., Hryshchenko, O.Yu., & Volosiuk, Yu.V. (2016). *Stratehichni napriamy rozvytku silskohospodarskoho vyrobnytstva Ukrainy (metodychni pidkhody ta rozrakhunky)* [Strategic directions of agricultural production development in Ukraine (methodical approaches and calculations)]. Yu.O. Lupenko, & V.Ya. Mesel-Veseliak (Eds). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
15. Torhivlia z YeS [Trade with the EU]. *Visnyk molochnykiv*, 03 (63). Retrieved from: <http://www.ukrmlprom.kiev.ua/ua/analitika/shchomisyachna-analitika/category/2017>. [In Ukrainian].
16. Shyian, N.I. (2016). Rozvytok skotarstva v Ukraini [Cattle breeding development in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 9, pp. 38-43 [In Ukrainian].
17. MacDonald, J.M., Cessna, J., & Mosheim, R. (2016). *Changing Structure, Financial Risks, and Government Policy for the U.S. Dairy Industry*. United States Department of Agriculture. Retrieved from: https://www.ers.usda.gov/webdocs/publications/45519/56833_err205_errata.pdf?v=42507 [In English].
18. Hemme (Ed.) (2017). *IFCN Dairy Report 2017*. IFCN, Kiev, Germany [In Ukrainian].
19. D'souza, K. (2017). *Milk fat does a body good?* The Mercury news. Retrieved from: <https://www.mercurynews.com/2017/08/26/milk-fat-does-a-body-good/> [In English].
20. TNS "Teilor Nelson Sofres Ukraina". *Kantar TNS*. Retrieved from: <https://tns-ua.com/> [In Ukrainian].
21. Britz, W., & Wieck, C. (2014). Analyzing structural changes in dairy farming based on an Agent Based Model. *Institute for Food and Resource Economics, University of Bonn*. Retrieved from: <http://www.ilr.uni-bonn.de/agpo/publ/techpap/techpap14-01.pdf> [In English].

Kozak O.A. Milk sector development in the context of ensuring of food safety in Ukraine

The purpose of the article is to analyze the main trends of Ukrainian dairy sector development and outline its perspectives in the context of ensuring of food safety.

Research methodology. In the research process such methods were used: dialectic, abstract and logical, system analysis, induction and deduction.

Research results. The complex analysis of functioning of Ukrainian dairy sector, in particular dynamics of dairy cattle breeding, structural transformations by different categories of farms, main tendencies of dairy processing enterprises, price trends, export and import operations, changes in the behavior of milk and dairy products consumers and etc., has been carried out. The main directions of development of the dairy sector in the context of food security have been determined.

Elements of scientific novelty. The directions of development of the dairy sector in terms of European integration and globalization of the national economy in context of ensuring of food security of the state have been substantiated.

There've been determined the main priorities of the dairy sector development, for example, improvement of the quality of raw milk, transformation of private peasant households into family or private farms.

Practical significance. Recommendations can be used by agricultural enterprises, private peasant households or family farms.
Figs.: 2. Refs.: 21.

Keywords: dairy sector, food safety, milk producer, processor, consumer, dairy products, food policy.

Kozak Olga Anatoliivna - candidate of economic sciences, senior research fellow, leading research fellow of the department of economics of agricultural production and international integration, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)
E-mail: olya.kozak@gmail.com

Козак О.А. Развитие молочной отрасли в контексте обеспечения продовольственной безопасности Украины

Цель статьи - проанализировать основные тенденции развития молочного сектора Украины, а также обозначить его перспективы в контексте обеспечения продовольственной безопасности.

Методика исследования. Используются методы: диалектический, абстрактно-логический, системного анализа, индукции и дедукции.

Результаты исследования. Осуществлен комплексный анализ функционирования молочного сектора Украины, а именно динамики развития молочного скотоводства, структурных трансформаций в разных категориях хозяйств, основных тенденций деятельности молокоперерабатывающих предприятий, ценовых трендов, экспортно-импортных операций, изменений в поведении потребителей молока и молочной продукции и др. Определены основные направления развития молочного сектора в контексте обеспечения продовольственной безопасности.

Элементы научной новизны. Обоснованы направления развития молочной отрасли в условиях европейской интеграции и глобализации национальной экономики в контексте обеспечения продовольственной безопасности государства.

Определены основные приоритеты развития молочного сектора, в частности повышения качества сырого молока у товаропроизводителей, трансформация личных крестьянских хозяйств в семейные фермерские хозяйства или кооперативы.

Практическая значимость. Авторские рекомендации могут быть использованы сельскохозяйственными предприятиями, личными крестьянскими и фермерскими хозяйствами. Илл.: 2. Библиогр.: 21.

Ключевые слова: молочный сектор, продовольственная безопасность, производитель молока, переработчик, потребитель, молочная продукция, продовольственная политика.

Козак Ольга Анатольевна - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, ведущий научный сотрудник отдела экономики аграрного производства и международной интеграции, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)

E-mail: olya.kozak@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 16.01.2018 р.

Фахове рецензування: 18.01.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Козак О. А. Розвиток молочної галузі в контексті забезпечення продовольчої безпеки України. *Економіка АПК*. 2018. № 2. С. 14 – 22.

* * *

Новини АПК

У Державній продовольчо-зерновій корпорації України розпочалася весняна форвардна кампанія

Розпочато весняну програму закупівлі озимих та ярих зернових врожаю 2018 року. З метою підтримки вітчизняних сільгоспвиробників у межах весняного форварду планується проавансувати їх на суму майже 1,5 млрд грн.

Програма закупівлі поширюється на такі культури як пшениця, ячмінь, кукурудза та овес. Весняна форвардна кампанія 2018 року провадитиметься в два етапи. Протягом першого - сільгоспвиробникам потрібно подати до регіональних відділень ДПЗКУ заявки на участь у програмі, сформувати необхідний пакет документів та укласти договори поставки в центральному офісі корпорації. Після підписання договору на поточний рахунок сільгоспвиробника перераховується попередня оплата в розмірі 3000 грн за 1 т. Обсяг коштів не перевищуватиме 11% річних.

Другий етап форвардної програми передбачає поставку зерна сільгоспвиробниками в кількості та якості згідно з умовами договору на філії держкорпорації, а також остаточний розрахунок у вигляді другого траншу.

Умови співробітництва, які пропонує ДПЗКУ фермерам, є абсолютно прозорими, вигідними та зрозумілими. За підсумками минулих форвардів 2015, 2016 та 2017 років, у держкорпорації немає заборгованості за форвардними контрактами, що свідчить про надійне та стабільне партнерство між Державною продовольчо-зерновою корпорацією та українськими сільгоспвиробниками.

За інформацією ПАТ «ДПЗКУ»